

DE BETEKENIS VAN SELEBES' OOSTKUST VOOR DEN HANDEL

DOOR

DR R. BROERSMA

In de geschriften betreffende de buitengewesten zijn de kuststreken van Oost-Selebes karig bedeed. Het is verklaarbaar: er was niets dat den vreemdeling belust maakte op het betreden van die stranden en daarvoor bezwaren te overwinnen, laat staan gevaaren te trotseeren. Het gebied was om bizondere voortbrengselen niet bekend, gelijk wel de Molukken met hun specerijen. Het Mohamedanisme kwam op Selebes veel later dan op Java en Sumatra, en, toen het er kwam, bepaalde het zich tot het zuiden (Gowa). Er kon zich allengs een plaatselijk verkeer ontwikkelen en daarin vervulden echte zeevaarders de belangrijkste rol: de Boegineezen, voor wie alle kustland van Selebes terra cognita was, die op Selebes zelf tehuis waren en in den handel, het geheele eilandengebied van het oosten door, hun bestaan vonden en een middel ter voldoening aan hun godsdienstijver. Hier en daar op de kust kregen Boegis vestiging; desgelijks zijn er enkelen van elders gekomen als Cerammers, Ternatanen, en uit die emigranten en transmigranten is een gemengde bevolking op de kust ontstaan, niet talrijk, die den handel leidde met andere eilanden, ook in mindere mate met Java en zelfs Singapore.

Chineezers verschenen niet in een gebied, waar zij geen zekerheid vonden voor verblijf en zaken. Zij wachtten af, dat het Nederlandsch gouvernement er genoegzaam was vertegenwoordigd. Die volkomen zekerheid werd eerst in onze eeuw verkregen, toen de Nederlandsche staatkunde ten aanzien van de buitengewesten een rechtstreeksche bemoeienis verlangde. In 1911 begon de stelselmatige militaire verkenning van weinig bekende streken van Selebes (res. Menado) en pas daarna konden die streken worden opgenomen in een geregeld handelsverkeer.

De landschappen van Laiwoei, evenals Boeton nu een onderafdeeling van de afdeeling Oost-Selebes¹⁾, hebben van ouds Kendari als hoofdplaats.

1) Over de eilanden van het Sultanaat Boeton zie mijn mededeelingen in Kol. Tijdschr. 19de jaarg. (1929) N°. 1.

Over het Zuid-Oostelijk Schiereiland van Selebes de korte beschrijving van J. N. Vosmaer in Verh. Bat. Gen. dl. 17 (1839).

Over het landschap Laiwoei zie F. Treffers (1ste luit.) in Tijdschr. K. N. A. G. 1914.

Het landschapsbestuur is door onze bemoeienis vereenvoudigd en tegenwoordig drijft een waarnemend sultan met twee volkshoofden de landschapszaken onder toezicht van een Nederlandschen ambtenaar. Veel hoofdbreken behoeft het bestuur niet te kosten: de geringe bevolking, To laki, naar oude telling 60.000, heeft zooveel gronden dat er geen geschillen over het gebruik ontstaan. Zij is gevestigd in kampongs, die weinig woningen tellen en, zoodra andere gronden in gebruik moeten worden genomen, verplaatst men de heele kampong. De huizen worden opgetrokken uit bamboe en gaba-gaba (bladstelen van den sagopalm), tegenwoordig netter dan voorheen en met een omheind erf. De zindelijkheid door het bestuur bevorderd aan en om de huizen, betracht de To laki nog niet op het lichaam; huidkwalen zijn er veel. Bij de kampongs zijn wel putten met goed water, buitenaf echter niet, en de bevolking van Laiwoei vertoont met die van Boeton deze gelijkenis, dat zij ten opzichte van water geenerlei kieskeurigheid kent. Malaria is in Laiwoei geen algemeene kwaal gelijk op Boeton, doch buikziekten en koortsen zijn er veelvuldig als gevolg van gebruik van slecht water en slordig bereid voedsel: rijst en maïs van de ladangs, sago uit het moeras en allerlei vruchten.

Verbetering in zulke eenvoudige aangelegenheden als gebruik van water en bereiding van spijzen zou strekken tot ontwikkeling van de inheemschen, véél nuttiger dan onderricht op school. Wel staan de menschen in Laiwoei als leidzaam te boek, maar niet bij elke kampong staat een hoofd, dat het nut van wenken tot opvolging van de lessen eener eenvoudige hygiene beseft en voelt voor opheffing uit sleur. De To laki zijn heidenen met een vernisje van Mohamedanisme, dat zij kregen van Boegineezen. Hun criminaliteit is gering, wat van de Boegis, de Makasaren, Ternatanen enz. op de kustplaatsen niet kan worden getuigd. De To laki kreeg vroeger wel arak, opium gebruikt hij niet; bij feesten drinkt hij een uit rijst gegisten drank „poengasi”. Als men in het nadeel van dit volk pleit, dat het de verplichtingen uit aangenomen voorschot van Chineezee vaak ontloopt, dan moet er tegenover worden gesteld dat het, deswege voor den magistraat geleid, de verplichting niet ontkent.

De belastingplichtige To laki betaalt jaarlijks 3,20 gld. inkomstenbelasting verhoogd met 1 0/0 voor het volksonderwijs; de Boeginees betaalt 4 gld. Heerendienst is er afkoopbaar met 10 gld.; in 1928 bedroeg de gezamenlijke afkoopsom 23.000 gld.

Alle producten voor uitvoer worden naar Kendari gebracht; een deel komt de rivier Konawi af naar Sampara en wordt vandaar in prauwen naar Kendari gevoerd, waar de Chineesche toko's zijn. Behalve de Chineezee koopen ook hadji's, Bombayers en Boegis op. Het gaat hier volgens den gewonen gang van zaken: de toko geeft voorschot in den vorm vooral van goederen, waarop een flinke winst wordt genomen, en ontvangt later rottan of damar. De damar komt voornamelijk uit het noordelijk deel van Laiwoei. Uitvoercijfers staan mij niet ten dienste,

doch een gegeven tot schatting der hoeveelheid is het, dat aan retributie, 10 0/0 (soesoeng roemah) voor het landschap bij uitvoer van boschproducten (rottan en damar), maandelijks gemiddeld 2000 gld. wordt geïnd.

Laiwoei heeft geen nijverheid van eenige beteekenis, het weven, smeden, vlechten gebeurt op zeer eenvoudige manier. Maar ver steekt er boven uit een goudsmederij van Chineezten te Kendari, waarvan de goede naam in heel Indië bekend is. Van die groep, minstens een tiental, heeft elk zijn taak onder opzicht van een paar anderen. Hun werk (armbanden, spelden en dergelijke sieraden) is in alle opzichten van goed gehalte, fraai en degelijk. De verspreiding geschiedt door uitzending ten verkoop van kleine voorraden, vooral naar jaarmarkten, dus eenigszins op de wijze van het Negara-goud door Bandjareezen en van Minangkabausch goud door Maleiers. Waarom die Chineezten juist te Kendari zich vestigden? Zij zeggen dat zij er liever zijn dan te Makassar, dat zij intusschen vaak en gemakkelijk kunnen bereiken. Ook te Makassar wordt het Kendari-goudwerk vervaardigd, maar het is minder fijn bewerkt.

In noordelijke richting Kendari verlatend, is men spoedig buiten het gouvernement Selebes en binnen de residentie Menado, welker afdeeling Posso een bekenden naam heeft, bekend om het werk der zending onder en haar berichtgeving over de Toradja's. Maar het zuidelijk deel van de afdeeling Posso, de onderafdeeling namelijk die de landschappen Boengkoe en Mori omvat, deelt in de bekendheid van het Toradja-gebied niet en verdient niettemin eenige aandacht: het volk zelf, zijn boschproducten, zijn copra, — het zijn enkele van de elementen die de huishouding vormen in streken die lang buiten allen westerschen invloed bleven. Hándel van oosterlingen heeft aan de boschproducten hun economische waarde gebracht, westersche kwam die waarde verhoogen en omlijstte de gebruikswaarde van den cocospalm met een marktwaarde. Voor landschappen als Boengkoe en Mori zijn dat ingrijpende gebeurtenissen, niet minder dan de nauwere bestuursbemoeyenis. Zij dagteekenen van 10 tot 15 jaren geleden en zijn bezig aan het volksbestaan een wending te geven.

Eilanden van eenigen omvang treft men bij de kust van Boengkoe niet, behalve de groep der Salabangka-eilanden in het zuiden. Gebieden de vaarwateren van Oost-Selebes de grootste omzichtigheid aan de stoomschepen, de wateren van Salabangka dwingen ook de inlandsche schippers op hun hoede te zijn voor stroomingen, riffen en ondiepten. Wat er op de Salabangka-eilanden wordt gewonnen aan rottan en harsen, brengen de handelaren veelal naar Kendari of Boengkoe, soms geven zij het mee met een K.P.M.-schip, dat ook de tripang weghaalt die het zeevolk der Badjao's er vischt.

De landschappen Boengkoe en Mori tellen een betrekkelijk geringe bevolking onder een eigen bestuur van radja en helpers, de rijksbestuurders, die sedert 1917 steun vinden, ook voorlichting en toezicht bij een gouver-

nements-ambtenaar. Daardoor zijn zij er gelukkiger aan toe dan vroeger, toen de sultan van Ternate er door zijn ambtenaren het oud gezag trachtte te bestendigen. Het oordeel van het tegenwoordig bestuur luidt over de bevolking van Boengkoe en Mori gunstig: Boengkoe is Mohamedaansch en braaf, Mori is christen en braaf; volk van Boengkoe gebruikt geen sterken drank, dat van Mori sagoweer. Het bevolkingscijfer gaat niet hoog, het aantal aangeslagenen in de belasting beweegt zich om de 5000. In 1929 bedroeg de laagste aanslag 4,80 gld., de meesten betaalden 6 gld. De heerdienst bedraagt 36 dagen in het jaar, afkoopbaar met 15 gld. Bepaaldelijk voor de wegen bestaat er nog een belasting van 5 gld.; alhoewel er geen gemeenten zijn, wordt die belasting „gemeentelijke” genoemd. De naam doet weinig ter zake, maar het bestuur mag wel overwegen of die „gemeentelijke” kan worden afgeschaft. Het landschap Boengkoe heeft overvloed van grond en er zijn maar 5 kleine erfpachten van Chineezen. Wilden gegadigden er zoeken, zij zouden er ruimte vinden voor kolonisatie.

Boengkoe (Toboengkoe, Tomboekoe), de hoofdplaats aan de kust, speelt een rol in den inlandschen handel, die naast den voornamen uitvoerhandel in deze streken beteekenis heeft, scheppend een geregeld verkeer tusschen kustplaatsen onderling en met de Salabangka-eilanden. Vooral de Boegis trekken rond voor koop en verkoop, telkens weer verschijnend te Kendari, Boengkoe, Salabangka, Wosoe en andere plaatsjes. Over de rivieren komen de binnenlanders naar de kust en ruilen. Aan den kleinhandel nemen de Badjao's deel met visch. Dat zeevolkje handhaaft wel lang zijn karakter. Ook in deze streken heeft het hier en daar zijn huizengroepen op palen boven het kustwater. Als zwervers eertijds nergens ter vestiging toegelaten, werden de Badjao's wel eenigermate genoopt tot rooverij ter voorziening in sommige behoeften. Sedert het midden der vorige eeuw kon verandering intreden, toen het Nederlandsch gouvernement zijn ambtelijke bemoeienis inzette met vestiging van bestuursposten en recht liet wedervaren aan het brave volkje, dat wel zijn vrijheid en zekere afzondering bemint, maar geenszins het gedwongen zwerven.

Brengt de kleinhandel ten deele de voorraden samen van producten voor den uitvoerhandel, het meerendeel wordt verzameld door opkoopters, Chineezen en hun helpers, werkend voor handelshuizen. De Chinees voert manufacturen in en de rijst, waaraan Boengkoe en Mori groote behoefte hebben, daar de oogst van de ladangs gemeenlijk maar voor drie maanden strekt. Ter dege is de winning van boschproducten en copra hier noodig ter voorziening in onderhoud.

Te noemen in de eerste plaats is de damar (gom copal); dank zij de aanmoediging van het bestuur geschiedt de bewerking van de boomen met eenig overleg, zoodat zij het oogsten wel 10 jaar verdragen. Een redelijke omgang met de boomen is noodig, omdat de afleggers moeten worden vervangen uit den opslag en daarmee vele jaren zijn gemoeid. In 1929 kochten 2 Chineesche handelaren met hun helpers op, betalend

als steeds een prijs afhangende van de marktwaarde, een prijs die zich beweegt tusschen 12 en 25 gld. het picol.

Wat de rottanwinning aangaat, de beste soort treft men diep in het bosch. Gelijk in Laiwoei bevat de rottan hier veel hars, wat bij de marktwaardeering een nadeel is. Als derde uitvoerproduct is de copra te noemen, die of naar Makassar wordt vervoerd of met een „doorvoerconnossement” via Makassar naar Europa. In 1929 ontving de inlander voor zijn goede, helaas minder goed gedroogde, copra 9 gld. het picol; sedert is de prijs geleidelijk gezakt. De groote huizen te Makassar bepalen hun prijs en laten hun agenten met doorvoerconnossementen verschepen. Wat tot Makassar wordt bevracht, krijgen zij niet in handen; het is voor de Makassar Produce Cy (Amerikaansch) die één gulden voor het picol meer betaalt. Wil een bevrachter, die verscheept volgens den lokalen vrachtprijs tot Makassar, aldaar zijn copra verder naar Europa vervoeren, dat staat de K.P. Mij. toe alsnog het connossement te verwisselen met een voor doorvoer.

Thans iets over de prijsvorming op de kust. De prijs, die den producent wordt geboden, is 2 gld. lager dan de marktprijs van Makassar. Van die twee gulden moet af: 1°. de zak inhoudend 1,2 picol, kostend 60 cent; 2°. het laadloon 25 cent per picol; 3°. weegloon te Makassar aan den commissiehandelaar 5 cent per zak (is 4 cent per picol); 4°. 1 tot 2 % voor den commissionair. Het gewicht vermindert tijdens de reis met ongeveer 10 %. Op die wijze wordt de verdienste van den opkoper bij een marktprijs te Makassar van 10 gld. ongeveer 10 cent per picol.

De uitvoer te Boengkoe bedraagt jaarlijks gemiddeld 15.000 picol damar, 15.000 picol rottan, 12.000 picol copra, benevens een hoeveelheid was en schelpen.

De standplaats van den bestuursambtenaar der afdeling is Kolonedale (Kolone = baai, dale = diep), hoofdplaats tevens van het landschap Mori. Varen in de golf van Mori, waarvan de vermaarde Kolonedale een inham is, wekt de stemming van een rustdag. Want wel is er een contrast tusschen het meesttijds onbewogen vlak van de golf en de steile scherp geteekende wanden der kustheuvels, maar de afstand doet de tegenstelling weg en de harmonie van rust wordt niet verbroken door het blinkend wit der kalkrotsen. Het groen der boomen, het blauw der zee en de effen lucht blijven zich zelf gelijk en spelen niet het spel van kleuren. Een eenheid is de baai, want de eilanden van twee groepen onttrekken den voorgrond van Mori aan het gezicht en op een veilig verren achtergrond ligt het schemerend gebergte in breede vouwen. Zoo bezit Mori gelijk menig landschap in het groote oosten een lustoord in de ruimte der kustwateren, de diepe baai, waarvan de luister werd gesticht door de eenzame zee tusschen de opgeheven kusten. En als men de voorhoven van de Mori-golf ten einde is, ziet men voor zich de wijde kom waaraan het plaatsje Kolonedale is gelegen.

De kustvlakte is er smal en houdt op menige plek het afkomend water

vast, zoodat de drassige bodem de gezondheid der menschen bedreigt met koortsen. Een ziekenhuisje staat op een ongunstige plek. Men mist er alle kleur en toon van vroolijkheid, het is om er te sterven van miezerigheid. Maar er zijn 6 Chineesche handelaren, die koopen en verkoopen voor hun betrekkingen te Makassar en de uitvoer bedroeg in 1928 aan copra 84.204 kg., waarde 18.119 gld., aan damar boea 35.936 kg., waarde 8.923 gld., aan damar loba 246.797 kg., waarde 62.856 gld., aan rottan (soorten: datoe, tohiti, oemoeloe, saboetan, epeh, andoeroe, djermasin e. a.) 226.914 kg. waarde 35.539 gld. Verbluffende cijfers tref men op de uitvoerplaatsen van Oost-Selebes niet aan, zelfs niet wanneer de hoeveelheden worden uitgedrukt in kilogrammen, en waar een tolkantoor is gevestigd heeft het maar matige ontvangsten. Te Kolonedale werd in 1928 aan invoerrecht ontvangen 2.782 gld., aan uitvoerrecht 137,34 gld., terwijl het statistiekrecht opbracht 13,35 gld.

Het landschap Mori biedt wellicht in zijn heuvel- en berggebied gelegenheid tot het weiden van vee. Thans zijn er slechts loslopende karbouwen, meerendeels verwilderd veebezit, en een paar Chineezzen hebben er runderen welke zij als trekvee verhuren en waarvan zij de mest in hun klappertuinen gebruiken. Maar kolonisten zouden misschien een bron van inkomsten kunnen vinden in veeteelt, gesteld dat Mori niet minder dan de Minahassa en Gorontalo en Paloe zijn geschikte grasvlakten kan hebben. Het verdient onderzoek, want Ned.-Indië heeft thans geen grasvlakte genoeg voor de teelt van slachtvee en het invoeren van buiten kan licht worden belemmerd.

Van Boengkoe noordoostwaarts brengt de vaart ons in straat Pélèng, waaraan links en rechts het landschap Banggai zich uitstrekt. Het landschapsbestuur is gevestigd op het eiland Banggai, het onderafdeelingbestuur te Loewoek op de Selebes-kust. Loewoek telt 7 districten met 30.000 inwoners (oude telling), de Banggai-archipel telt eveneens 7 districten met 40.000 zielen, verdeeld over de eilanden Pélèng, Banggai, Labobo en Bangkoeloe. Pélèng is verreweg het grootst en heeft het meerendeel der bevolking, terwijl tal van kleine eilanden onbevolkt is.

Als de inlanders te Loewoek westersch gekleed gingen, zou men het plaatsje houden voor een dorp van Nederland. Loewoek is een voorbeeldige nederzetting, model bestuurswerk, met ruime en nette wegen, nette woningen, nette menschen, schoon kustwater, vriendelijke bosschaadjes schoongewied, — een dorp van Selebes waar inlanders wonen, maar aan welks vorming het inheensch brein part noch deel kan hebben gehad. Ondanks de afwezigheid van het inlandsch schilderachtige, is Loewoek een vroolijke warande en zoo somber Kolonedale aandoet, zoo opwekkend is Loewoek. Toch is ook hier de kustvlakte maar smal en vol karang, er achter wordt het dadelijk hoog. Dat achterland is het beste deel van het landschap niet; veel beter is dat van Batoei, waar de kustvlakte langzaam oploopt tot het hooge binnenland. Hoewel de K. P. M.-boot

overal aandoet waar 300 picol lading wordt aangeboden, is er toch op gewerkt dat Loewoek stapelplaats werd. Dat is niet verkregen met ontwikkeling van prauwvaart langs de kust, doch met wegverbinding van niet minder dan 55 km. lengte. Geen logge grobaks sukkelend over den zandweg, doch vrachtauto's razend en snerpend over gladde heerbaan gaan af en aan naar Batoei, dat voor den uitvoer van copra en rottan het belangrijkste is. Dan volgen het noordelijk gelegen Sobol met copra, het zuidelijk gelegen Dongi met rottan, Belalang eveneens met rottan. In 1928 bedroeg de uitvoer te Loewoek 8.044 kg. damar, 43.286 kg. rottan, 878.697 kg. copra, voorts huiden en hout. De cocospalm wordt in deze streken wel begunstigd door de natuur, want gewoonlijk zijn 250 noten genoeg voor een picol copra; te Loboe zijn 200 noten, naar men zegt, al genoeg. Geen wonder dat Chineezen de beschikking zochten over kleine perceelen, desnoods langs omwegen.

Loewoek werd gevormd met de ordenende hand van een bestuur, gelegd in handen van militaire officieren, die een gezag handhaafden dat aan weifeling geen plaats liet. De zegen der orde is er gebracht en straffe hand is niet meer noodig. Maar wie de vaste hand er zou wegnemen, stortte tevens dit en andere landschappen aan Selebes' oostkust terug in den verslappenden staat van regel- en ordeloosheid, waarin allerlei willekeur gedijt. Daarmee zou de groote arbeid zijn verijdeld, die strekt tot gezondmaking van land en volk in dezen zin, dat de slagboomen voor een eigen ontwikkeling worden weggenomen en de zin voor maatschappelijke vooruitgang wordt gewekt. Niets keert het eenvoudig volk vooral in het binnenland zoozeer af van arbeid als de onzekerheid omtrent het volle genot van de vruchten. Zonder orde ook geen arbeid op medisch gebied. Welke leiding zou een te Loewoek geplaatst arts kunnen geven tot gezondmaking van de omgeving, waarin plaatsen zijn met 100% miltvergrooting?

Anders dan het nieuwe Loewoek doen zich de nederzettingen voor op de eilanden van het landschap Banggai, al is de bestuurshand er wel merkbaar. Banggai vertoont nog het beeld van een ouden en vervallen staat, eertijds zeer betrokken in de veroveringszucht van eigen en van omringende vorsten: een verslagen massa waarin de heldhaftigheid van weleer is gedoofd. De radja en de „commissie ampat", te zamen het landschapsbestuur, beheeren het gebied naar de regelen van het Ned.-Indisch gouvernement en de bevolking leeft onverstoord, zoekend haar bestaan in land- en tuinbouw en andere middelen. Eigen historie werd afgesloten, het rumoer er van is weggestorven, maar de geschiedenis van 's lands welvaart kreeg haar eerste bladzij.

De welvaart is er nog niet zoo ver gevorderd, dat een matige beschaving algemeen is te noemen. Is het niet in de oostelijke helft van den archipel een veelvuldig verschijnsel, dat Alfoeren van de binnenlanden, de bewoners van minder toegankelijk heuvelland, aan vaste woonplaatsen nog maar

ten deele gewend, geringe eischen stellen aan hutten, voeding, kleding, en weinig zorg besteden aan de gezondheid van het lichaam? Op de eilanden van den Banggai-archipel, waar de toestand vroeger geen verkeer van binnenlandsch volk met nederzettingen van anderen aan de kust aantrekkelijk maakte, moet men zich over een zekere achterlijkheid niet verbazen. Nu komt langzamerhand de verbetering, mits bedillierij blijft uitgesloten. Op Pélèng kan men vernemen, dat de binnenlanders zich niet baden al is er water. Voelt er iemand behoefte aan uitwendige bevochtiging, dan zal hij zich tegen hoogten op in het zweet loopen en de huid vervolgens met een stuk hout of bamboe afkrabben. Tot voeding dienen oebi, bataten, ketella, soms wat rijst van droge velden, sago en, althans op het eiland Banggai, visch. Gezond zijn de eilanden niet, de kindersterfte is er vrij groot. De kustbewoners zijn Mohamedaansch, de binnenlanders heiden; de missiepost te Sambioet heeft nog slechts een paar honderd volgelingen over, waaronder menschen die vroeger van Manilla kwamen ter wille van de parelvisserij. Ook de zending van Loewoek uit kreeg er vasten voet, maar het zal nog lang duren eer het levenspeil op de eilanden aanmerkelijk is verhoogd.

Aanvankelijk onderhielden handelaren van elders als Boegis, Makassaren, Cerammers, Soelaneezen er een ruilhandel, maar allengs kon in latere jaren door bemiddeling van Chineezeezen een uitvoerhandel ontstaan vooral van copra. In 1928 ging er niet minder dan 5600437 kg. copra uit, waarde 1387723 gld., waarvan de helft ongeveer werd saamgebracht op Pélèng in de negorijen Bongganang en Tetaba, de rest was van Banggai. Overigens bestond de uitvoer uit 1225 kg. haaivinnen waarde 2340 gld., 14591 kg. tripang waarde 9138 gld., 17180 kg. paarlemoerschelpen waarde 18306 gld., 7650 kg. lolaschelpen waarde 11440 gld., 11832 kg. trocaschelpen waarde 2740 gld. Een hoeveelheid van 3103 kg. damar waarde 594 gld. was in prauwen ten uitvoer aangebracht van de Soela-eilanden.

Het is opmerkelijk hoe de aanwezigheid van handelaars en vooral de komst van vaartuigen een ongewone beweging veroorzaken op stille eilanden. Veel volk wordt er door getrokken naar de kustplaats, er is een opgewekte opmerkzaamheid voor alles en allen, die er het vertier brengen. Men maakt er zich een feest van, te kijken naar het druk gedoe van hen die meewerken tot de afdoening van allerlei bezigheden nabij de aanlegplaats der prauwen, bij de toko's in de negorij en bij de loods. Is het K. P. M.-schip op de rée, dan weet men dat het een beperkten ligtijd heeft en dat er wat haast noodig is. Inlandsche vaartuigen blijven soms dagen en zelfs weken liggen; drukte en genoegens hebben langer adem, maar zijn minder levendig. De Chineesche handelaar haast zich ongaarne en acht een langer verblijf van het K. P. M.-schip juist een voordeel. Hij rijdt daardoor de reederij vaak in de wielen, heeft zijn lading niet volkomen gereed liggen, men kan op de afscheepplaats niet snel vooruit. Wordt het toeven te naideelig, dan kan de gezagvoerder vertrekken met de meedeeling dat hij op den terugweg naar Makassar de lading zal

opnemen. Die uitweg staat niet op alle plaatsen open en stellig is het talmen van Chineesche afschepers op menige reis een last en een nadeel.

Te Banggai is de marktplaats een open ruimte in de negorij, waarop men een loods heeft gebouwd zonder zijwanden. Er zijn eenige ruwe tafels op schragen en de handelaar van Gorontalo of Makassar gebruikt daar den ligtijd van zijn vaartuig om zijn goederen ten toon te stellen en bij afslag te verkoopen. Hij staat op zijn verhevenheid en prijst zijn waren met grap en kwinkslag tot algemeene vrolijkheid. Intusschen zet hij zijn bod in en weet hoever zijn afslag zal gaan. Daar komt dus de oostersche marktventer en treedt tegenover zijn klantjes op met soortgelijke hulpmiddelen als de westersche vroeger op de dorpsmarkten tegen de plattelanders. Ook die marktventer brengt een sprankje vrolijkheid en licht uit de buitenwereld. Maar hoezeer dat venten op de marktplaats voor Banggai en dergelijke negorijen in het verre oosten een tijdelijke verlevendiging brengt, toch valt aan een vergelijking met de pasarbeweging van binnenplaatsen op Java niet te denken. De binnenlandsche pasar-dagen van Java vindt men trouwens nergens in de buitengewesten terug behalve te Kandangan en te Barabai in de afdeeling Oeloe Soengei van Z.- en Oost-Borneo en op enkele plaatsen in de Padangsche landen.

Rustig, bijna onopgemerkt blijft de handel der Badjao's, die zich gaarne rond het eiland Banggai ophouden. Zij verkoopen de opbrengst van hun visscherij aan Chineezen en nemen eenige waren en artikelen terug. Dat is al. Maar over hun sober bedrijf ligt een prettige stemming: dit gunstig zeevolk, met zijn roode broeken aan en wollen mutsen op, bezig onder de gespannen zeilen, hoort men zingen. Zij zingen ook in de huizen in de zwart berookte Badjao-kampong aan en boven zee, in een welgekozen veilig hoekje of aan een rustige zeestraat. Alle zeevolk in Indië woont slordig, de Badjao's ook, die hun woonsteden voor zich zelf houden en alle vermenging vermijden. Het is dan ook een groote uitzondering, dat in hun kampong te Kaloembatang bij Banggai toch enkele Chineezen kans hebben gezien tusschen het zeevolk verblijf te houden... om bevrijd te zijn van de muskieten en koorts die een plaag zijn van het land. Daardoor zijn zij meteen het eerst aan bod zoodra er van de vangst wordt verkocht.

De Banggai-archipel is een groot terrein gewéést voor de parelvisscherij. Het eertijds levendig bedrijf is er aan het trieste einde geraakt. Nog in 1928 staakte een Chinees, die er met drie schoeners werkte, zijn onderneming en een Australiër, werkend met een schoener waarin motorkracht de luchtpomp beweegt, rekte nog de zijne, wonend op zijn vaartuig omdat hij zijn huis had moeten verkoopen. Dan waren er nog een Manilla-man en een Menadonees, wier schoeners tevens tot woning dienen en waarop de luchtpomp met handkracht wordt gehanteerd. Wat zij winnen is paarlemoer en een enkele maal een parel. Schijnt een parel van eenige beteekenis te zijn, dan brengen zij hem zelf naar Makassar. Ook de Badjao vischt wel naar parels en paarlemoer, daarbij met een zeldzame handigheid ver-

goedend wat hij aan toerusting mist. Hij toch werkt in stil water met een zware stang, waaraan van onderen een puntig eind is aangebracht. Met die „ladoeng” gewapend tuurt hij in helder water en, ontdekt hij een schelp, dan pikt hij die juist aan den rand om beschadiging te voorkomen. Hoe vindingrijk de visscher moge zijn, met de parel- en schelpenvisserij is het nagenoeg uit.

De oostkust van Selebes behoort tot de stil gebleven gebieden in Indië, waarvan de economische waarde maar weinig aandacht vermocht te trekken. Dat zij er niettemin is, blijkt uit de medeelingen hierboven. Toch gingen producten van die streken al jaren lang over zee en het lied van de copra zingt men er niet minder lustig dan in de Molukken. Als er dan wat leven is gewekt, dan kon dat pas gebeuren na de vestiging van een orde, die de landzaten er zoo min als elders konden stichten. Zij hadden te voren de heerschappij van hun radja's en, welke gemakken en ongemakken daaraan ook zijn verbonden geweest, zekerheid van eigen bestaan en mogelijkheid van eigen ontwikkeling stellig niet. Was er eertijds niet meer dan een kleine scheepvaart tusschen groepen eilanden en een kleine wilde vaart van Boegis en Makassaren, die wel eens als uiterste bestemming Singapore hadden, de vernieuwing van den staat des lands heeft opnemings ten gevolge gehad in het verkeer met verre gewesten, met regelmaat in bezoek en bediening.

De oostkust van Selebes kreeg een eigen lijn van de K. P. M^ö, die tegenwoordig maandelijks tweemaal wordt bevaren met fraaie schepen, — niet zoozeer om het vervoer van reizigers dat uiteraard hier gering is, dan wel om de ruime tonnenmaat voor het goederenvervoer. Moeten de gezagvoerders hier wel zéér op hun hoede zijn, de reederij moet er zich een dure bevaring getroosten. Want de omzichtigheid, door riffen en stroomingen langs de kust en bij de eilanden geboden, brengt mee dat het schip op bepaalde gedeelten in de duistere uren voor anker gaat. Van Makassar vertrokken, heeft het een vrije vaart tot Boeton en Moena, maar vervolgens wordt het op weg naar Kendari beperkt tot varen overdag: verlies te Raha een halven nacht. Het vertrek van Kendari kan alleen bij daglicht gebeuren; desgelijks het vertrek van Kolonedale; de vaart van Bongganang op Pélèng naar Banggai uitsluitend overdag. De nautische bezwaren maken de exploitatie duur, want het nachtelijk oponthoud neemt op een reis heen en terug vier dagen.

Buiten de prauwvaart bij de eilanden Boeton en Moena, bij Boengkoe op de Selebes-kust en tusschen de Banggai-eilanden, is er geen eigen scheepvaart op de oostkust van Selebes behalve die van een paar Chineesche toko's, die op naburige plaatsen producten halen en goederen brengen. Een enkele gebruikt zijn vaartuig, metend hoogstens 100 ton, tot vervoer van producten naar Java in den oostmoesson. Het zoekt daar de plaatsen waar het voordeel het grootst schijnt om daarna met den westmoesson terug te gaan met wat lading van Java. Het is een brokje inheemsche

handelsscheepvaart waaraan Chineezzen, Boegis en Makassaren deelnemen, de seizoenvaart die vroeger algemeen was. Men kan er over treuren dat de inlandsche scheepvaart zeer is ingekrompen, gelijk men het kan doen over de verdwijning van de trekschuit ten onzent. Maar de inheemsche scheepvaart is op groote afstanden gebonden aan het seizoen en heeft nooit een geregeld verkeer kunnen onderhouden. Wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen: de opneming in de groote handelsbeweging en in het algemeen verkeer is voor streken als de oostkust van Selebes een voorwaarde gebleken tot vooruitgang in welvaart en uiterlijke beschaving.

[The following text is extremely faint and largely illegible. It appears to be a continuation of the article, possibly discussing the economic and social conditions of the region mentioned in the first paragraph. It contains several lines of text, but the characters are too light to transcribe accurately.]